

Naamlijst van de Nederlandse landpissebedden (Crustacea: Isopoda: Oniscidea)

M.P. Berg

Abstract

Checklist of Dutch woodlice (Crustacea: Isopoda: Oniscidea).

An updated checklist for the terrestrial isopods of The Netherlands is presented. Four species, *Armadillo officinalis*, *Eluma purpurascens*, *Miktoniscus patiencei*, and *Trichoniscoides sarsi* are new to the woodlice fauna of The Netherlands compared with to the previous checklist, while two species, *Ligia exotica* and *Halophiloscia couchii*, were deleted from the checklist due to lack of evidence. The updated list will be used in the project 'The woodlice of the Netherlands' of the European Invertebrate Survey – The Netherlands.

Inleiding

Het laatste, en tot nu toe meest uitgebreide, historische overzicht van de faunistiek van Nederlandse landpissebedden is van de hand van Holthuis (1956). In dit werk werd de stand van zaken aangaande de verspreiding en oecologie van landpissebedden in Nederland tot op dat moment besproken, gebaseerd op al het toen bekende materiaal uit collecties en de literatuur. De naamlijst van Holthuis omvat 34 soorten landpissebedden. Sindsdien is niet veel meer over deze groep gemeld. Hierin kwam verandering toen in 1992 de EIS-werkgroep 'Terrestrische Isopoda' werd opgericht. Delen van Nederland die tot dan toe nauwelijks waren bezocht, onder andere de Waddeneilanden, de provincies Noord-Holland en Zeeland en delen van Gelderland rond de grote rivieren, zijn stelselmatig in kaart gebracht (Berg, 1996). Dit leverde, naast nieuwe inzichten in de verspreiding van menige soort, vier nieuwe soorten op voor de Nederlandse fauna.

De systematiek van de Isopoda is de laatste decennia nogal aan veranderingen onderhevig geweest. Holdich et al. (1984) geven een aardig overzicht van de historie en de nieuwe inzichten in de systematiek van deze groep van Crustacea. De nieuwe indeling van de landpissebedden wijkt nogal af van de systematiek die Holthuis (1956) gebruikte. Bovendien zijn er sinds het verschijnen van zijn publicatie wat naamsveranderingen opgetreden en lijkt een revisie van de naamlijst op zijn plaats.

Werkwijze

De onderstaande en herziene naamlijst bevat alle landpissebedden die op dit moment in Nederland zijn aan te treffen. De soorten op de naamlijst zijn na 1990 nog waargenomen met uitzondering van één soort (zie de naamlijst). De landpissebedden die recentelijk aan de Nederlandse fauna zijn toegevoegd, vier in getal, zijn meermalen waargenomen en vormen een uitbreiding ten opzichte van de vorige naamlijst. Twee soorten die voorkomen op de naamlijst van Holthuis zijn van de herziene naamlijst verwijderd. In het eerste geval betreft het een exotische soort met een eenmalige waarneming en in het tweede geval een twijfelachtige determinatie die niet gecontroleerd kan worden omdat museummateriaal ontbreekt.

Pissebedden die obligaat aan warme kassen zijn gebonden voor het volbrengen van een volledige levenscyclus zijn in de naamlijst opgenomen indien ze talrijk voorkomen (levensvatbare populaties) of over een langer tijdsinterval in dezelfde kas zijn waargenomen. Men kan van mening verschillen of je deze exotische soorten tot de Nederlandse fauna moet rekenen. Voor alle duidelijkheid is daarom hun status in de noten bij de naamlijst aangegeven. Om bovenstaande redenen zijn soorten die eenmalig in Nederland zijn aangetroffen - het betreft voornamelijk pissebedden die met de lading van schepen zijn meegekomen - niet in de naamlijst opgenomen.

Als 'synoniemen' zijn alleen namen opgenomen die in Holthuis (1956) anders gespeld waren (incorrecte spellingen) en cursief gedrukt. Zie voor een uitvoerig en compleet overzicht van alle bekende synoniemen van de hier genoemde soorten de publicaties van Holthuis (1956) en Gruner (1966).

De classificatie is gebaseerd op Bowman & Abele (1982) en Harding & Sutton (1985). De naamlijst volgt de volgorde van Holdich et al. (1984) voor de suborde Oniscidea tot op het familieniveau. Binnen elke sectie en superfamilie zijn de families in alfabetische volgorde gerangschikt aangezien de fylogenetische verwantschappen binnen de suborde nauwelijks zijn onderzocht. Om dezelfde reden zijn ook de genera en soorten alfabetisch gerangschikt.

Ten behoeve van toevoeging van faunistische gegevens aan de databank van EIS-Nederland is in de naamlijst elke soort voorzien van een soortnummer van zeven cijfers en een lettercode. De lettercode bestaat uit de eerste vier letters van het genus gevolgd door de eerste vier letters van de soortnaam, tenzij dit overlap van de genuscode zou betekenen. In dat geval is afgeweken van deze regel en zijn de eerste drie letters van de genusnaam gebruikt, aangevuld met de eerst volgende letter die discriminerend is. De cijfers achter de familie, het genus of de soort verwijzen naar voetnoten na de naamlijst.

Naamlijst

	Fylum ARTHROPODA			Armadillidium Brandt, 1833	
	Klasse CRUSTACEA			0701010 ARMAALBU <i>A. album</i> Dollfus, 1887	
	Orde ISOPODA			0701020 ARMANASA <i>A. nasatum</i> Budde-Lund, 1885	(14)
	Suborde ONISCIDEA			0701030 ARMAOPAC <i>A. opacum</i> (Koch, 1841)	
				0701050 ARMAPICT <i>A. pictum</i> Brandt, 1833	
				0701040 ARMAPULC <i>A. pulchellum</i> (Zenker, 1798)	
				0701060 ARMAVULG <i>A. vulgare</i> (Latreille, 1802)	
	Sectie DIPLOCHETA			Armadillo Latreille, 1802	
	Familie LIGIIDAE			0702010 ARMIOFFI <i>A. officinalis</i> Duméril, 1816	(15)
				Eluma Budde-Lund, 1885	
0101010	Ligia Fabricius, 1798	(1)		0703010 ELUMPURP <i>E. purpurascens</i> Budde-Lund, 1885	(16)
	LIGAOCEA <i>L. oceanica</i> (Linnaeus, 1767)				
	Ligidium Brandt, 1833				
0102010	LIGDHYPN <i>L. hypnorum</i> (Cuvier, 1792)				
				Familie CUBARIDAE	
	Sectie SYNOCHETA			Reductioniscus Kesselyák, 1930	
	Superfamilie TRICHONISCOIDEA	(2)		0801010 REDUCOST <i>R. costulatus</i> Kesselyák, 1930	(17)
	Familie TRICHONISCIDAE				
	Androniscus Verhoeff, 1908			Familie CYLISTICIDAE	
0201010	ANDRDENT <i>A. dentiger</i> Verhoeff, 1908				
	Haplophthalmus Schöbl, 1860	(3)		Cylisticus Schnitzler, 1853	
0202010	HAPLDANI <i>H. danicus</i> Budde-Lund, 1880			0901010 CYLICONV <i>C. convexus</i> (De Geer, 1778)	
0202020	HAPLMENG <i>H. mengii</i> (Zaddach, 1844)				
	<i>H. menzei</i> [incorrect]			Familie PORCELLIONIDAE	
	Hyloniscus Verhoeff, 1908			Porcellio Latreille, 1804	
0203010	HYLORIPA <i>H. riparius</i> (Koch, 1838)			1001010 PORODILA <i>P. dilatatus</i> Brandt, 1833	
	Metatrichoniscoides Vandel, 1943			1001020 POROLAEV <i>P. laevis</i> Latreille, 1804	
0204010	METALEYD <i>M. leydigii</i> (Weber, 1880)			1001030 POROS CAB <i>P. scaber</i> Latreille, 1804	
	Miktoniscus Kesselyák, 1930			1001040 POROSPIN <i>P. spinicornis</i> Say, 1818	
0205010	MIKTPATI <i>M. patiencei</i> Vandel, 1946	(4)		Porcellionides Miers, 1877	
	Trichoniscoides Sars, 1898	(5)		1002010 PORIPRUI <i>P. pruinusos</i> (Brandt, 1833)	
0206010	TRIOALBI <i>T. albidus</i> (Budde-Lund, 1880)			Porcellium Dahl, 1916	
0206020	TRIOHELV <i>T. helveticus</i> (Carl, 1908)			1003010 PORUCONS <i>P. conspersum</i> (Koch, 1841)	(18)
0206030	TRIOSARS <i>T. sarsi</i> Patience, 1908	(6)			
	Trichoniscus Brandt, 1833			Familie TRACHELOPODIDAE	
0207010	TRIUPUSI <i>T. pusillus</i> Brandt, 1833	(7)		Nagurus Holthuis, 1949	
0207020	TRIUPYGM <i>T. pygmaeus</i> Sars, 1898	(8)		1101010 NAGUCRIS <i>N. cristatus</i> (Dollfus, 1889)	(19)
				Trachelipus Budde-Lund, 1908	
	Superfamilie STYLONISCOIDEA			1102010 TRACRATH <i>T. rathkii</i> (Brandt, 1833)	
	Familie STYLONISCIDAE			<i>T. rathkei</i> [incorrect]	
	Cordioniscus Graeve, 1914				
0301010	CORDSTEB <i>C. stebbingi</i> (Patience, 1907)	(9)			
	Sectie CRINOCHETA				
	Superfamilie ONISCOIDEA	(10)			
	Familie ONISCIDAE				
	Oniscus Linnaeus, 1758				
0401010	ONISASEL <i>O. asellus</i> Linnaeus, 1758	(11)			
	Familie PHILOSCIDAE				
	Chaetophiloscia Verhoeff, 1908				
0501010	CHAEBALS <i>C. balsi</i> Verhoeff, 1928	(12)			
	Philoscia Latreille, 1804				
0502010	PHILMUSC <i>P. muscorum</i> (Scopoli, 1763)				
	Familie PLATYARTHRIDAE				
	Platyarthrus Brandt, 1833				
0601010	PLATHOFF <i>P. hoffmannseggii</i> Brandt, 1833				
	Trichorhina Budde-Lund, 1908				
0602010	TRICTOME <i>T. tomentosa</i> (Budde-Lund, 1893)	(13)			
	Superfamilie PORCELLIONOIDEA				
	Familie ARMADILLIDIIDAE				

Voetnoten

1. In het verleden is een tweede soort van het genus *Ligia* in Nederland aangetroffen. In de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden bevindt zich een exemplaar van *L. exotica* Roux, 1828 verzameld door Th. G. N. Dresscher in maart 1936 samen met een exemplaar van *O. asellus*. Het etiket vermeld 'In huis, Amsterdam' als vindplaats, hetgeen hoogst merkwaardig is, aangezien *L. exotica* een litorale soort is. Zoals reeds eerder is aangegeven door Holthuis (1956) is het voorkomen van *L. exotica* in Nederland niet onmogelijk. Het is een mediterrane soort die gemakkelijk via de scheepvaart geïmporteerd kan worden. Nieuwe individuen van deze soort zijn sindsdien echter niet meer waargenomen. Het betreft dus zeker geen zichzelf in stand houdende populatie en mede gezien de opvallende vindplaats wordt *L. exotica* van de naamlijst van Nederlandse Isopoda verwijderd.

2. In Nederland is binnen de superfamilie Trichoniscoidea een vertegenwoordiger uit een tweede familie, Buddelundiellidae, te verwachten: *Buddelundiella cataractae* Verhoeff, 1930. Het betreft een kleine (3 mm) sterk gewelfde soort met een duidelijke sculptuur die zich bij verstoring tot een bolletje kan oprollen (zie voor een uitvoerige soortbeschrijving Gruner (1966) en Oliver & Meehan (1993)). *B. cataractae* leeft in de supralitorale zone waar de dieren onder diep ingegraven stenen kunnen worden gevonden (Harding & Sutton, 1985). Door de

lichte kleur en het gedrag bij verstoring is deze soort makkelijk over het hoofd te zien. *B. cataractae* is gemeld voor geheel Europa van Finland in het noorden, Georgië in het oosten tot de Middellandse-Zee kust in het zuiden.

3. Verhoeff heeft in de jaren veertig een derde, in Nederland te verwachten *Haplophthalmus*-soort beschreven, namelijk *H. montivagus* Verhoeff, 1941. Qua uiterlijk lijkt *H. montivagus* zeer sterk op *H. mengii* en alleen de mannetjes kunnen door middel van het uitprepareren van de genitaliën van elkaar worden onderscheiden (Gruner, 1966; Hopkin, 1991; Oliver & Meechan, 1993). Oecologisch gezien lijkt het voorkomen van *H. montivagus*, ten opzichte van *H. mengii*, meer tot kalkrijke bossen te zijn beperkt. Het exacte verspreidingsgebied van *H. montivagus* is nog niet duidelijk. De tot nu toe bekende vindplaatsen bevinden zich in Groot-Brittannië, het noorden van Frankrijk, het midden en zuiden van Duitsland en het gebied rond de Alpen. *H. montivagus* is relatief laat herkend en illustreert de taxonomische problemen binnen het geslacht *Haplophthalmus*. In Europa komen nog meer soorten voor, maar de discriminerende kenmerken zijn niet altijd even consistent of zijn maar matig geïllustreerd. Een revisie van dit genus lijkt dan ook op zijn plaats.

4. *Miktoniscus patiencei* werd op 15.iv.1995 gevonden door M.P. Berg, A. Kroon, M. Soesbergen en D. Tempelman in het haventje van Hoedekenskerke en achter de kerncentrale in Borssele, provincie Zeeland. Er werden veel individuen waargenomen onder stenen, ingegraven in de rulle klei net boven de spatzone. Het betreft hier een soort die nieuw is voor de Nederlandse fauna. Een uitvoerige beschrijving van *M. patiencei*, alsmede nieuwe vindplaatsen voor deze soort en een omschrijving van het habitat is in voorbereiding.

5. *T. saeroeensis* Lohmander, 1923 is een vierde soort binnen het geslacht *Trichoniscoides* die naar verwachting binnen afzienbare tijd aan de Nederlandse fauna kan worden toegevoegd. *T. saeroeensis* heeft dezelfde uiterlijke kenmerken als *T. sarsi* en alleen de mannetje kunnen op basis van hun genitaliën van elkaar worden onderscheiden. Het voorkomen van *T. saeroeensis* lijkt te zijn beperkt tot in de bodem ingegraven stenen in een strook van de supralitorale zone tot 100 m landinwaarts (Harding & Sutton, 1985). *T. saeroeensis* komt algemeen voor langs de kust van Groot-Brittannië, en is verder bekend langs de zuidkust van Zweden, Denemarken en Bretagne. Een beschrijving van *T. saeroeensis* is te vinden in Hopkin (1991) en Oliver & Meechan (1993).

6. Een uitbreiding op de naamlijst van Holthuis is *T. sarsi*, voor het eerst waargenomen door M.P. Berg langs de oever van het Amstel-Drechtkanaal, 08-iv-1993 te Ouderkerk aan de Amstel (Noord-Holland). Sindsdien is de soort met grote regelmaat in Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland en op enkele locaties in Flevoland, Utrecht en Friesland aangetroffen. *T. sarsi* is in jonge en oude zeekeleigebieden zeker geen zeldzaamheid (Berg, 1996). Het soms massale optreden van *T. sarsi* rechtvaardigt het vermoeden dat het hier geen recente vestiging betreft maar dat bij voorafgaande inventarisaties in het verleden deze kleine *Trichoniscoides*, die vaak diep in de bodem leeft, over het hoofd is gezien. Een beschrijving van deze soort is in voorbereiding.

7. Er zijn twee ondersoorten van *T. pusillus* bekend: *T. pusillus pusillus* Brandt, 1833 en *T. pusillus provisorius* Racovitzaï, 1908. *T. pusillus pusillus* plant zich parthenogenetisch voort en de populatie bestaat bijna geheel uit vrouwtjes; de mannetjes omvatten niet meer dan 4% van de populatie. *T. pusillus provisorius* is de seksueel reproducerende ondersoort en kent een meer gelijke seksevenhouding binnen de populatie. Volgens Gruner (1966) komt *T. pusillus pusillus* in geheel Europa voor met als voornaamste verspreidingsgebied het noordwestelijk deel van Europa terwijl *T. pusillus provisorius* zich voornamelijk beperkt tot het zuidelijk deel van Europa (Frankrijk, het noorden van Spanje en Italië, de Beiersche Alpen en Bohemen). In Engeland komen beide ondersoorten door elkaar voor, al lijkt er een verschil in

oecologische amplitude tussen beide ondersoorten te bestaan (Harding & Sutton, 1985). Ook in Nederland is *T. pusillus provisorius* waarschijnlijk minder algemeen dan *T. pusillus pusillus*. Het is moeilijk om de twee ondersoorten morfologisch van elkaar te onderscheiden (Gruner, 1966; Fussey & Sutton, 1981; Oliver & Meechan, 1993) en ze worden dan ook in taxonomische beschrijvingen meestal als één soort behandeld.

8. Volgens Hopkin (1991) gaan achter de naam *T. pygmaeus* meer soorten schuil. *T. pygmaeus* is wit en klein (2.5 mm) en het voornaamste determinatiekenmerk, de exopodiet van de eerste pleopode van het mannetje, is nogal variabel van vorm. Er zijn dan ook verschillende variëteiten van *T. pygmaeus* beschreven. Palmén (1947) heeft echter met kweekproeven laten zien dat mannetjes afkomstig uit één broedsel een grote variabiliteit in de morfologie van de exopodiet ten toon spreiden, zodanig dat elk broedsel een aantal beschreven variëteiten kan omvatten.

9. *C. stebbingi* is een algemene soort van warme kassen, waar deze zeer goed stand weet te houden.

10. De naamlijst van Holthuis vermeldt *Halophiloscia couchii* (Kinahan, 1858). *H. couchii* behoort tot de familie Halophilosciidae, binnen de superfamilie Oniscoidea. De plaatsing op de naamlijst van Holthuis is gebaseerd op een waarneming van Ritzema Bos, mei 1873, die een afwijkend exemplaar van '*P. muscorum*' beschrijft: 'een exemplaar in brak water, in een sloot op de Noordpolder (Warfum)' (Holthuis, 1956). Het individu is door Ritzema Bos beschreven als 'langwerpig en ook lichter gekleurd dan de op de Wageningsche Berg gevonden objecten'. De dichtstbijzijnde vindplaats van *H. couchii* is de zuidkust van Engeland en de kust van noord-Frankrijk. In Zeeland is herhaaldelijk gezocht naar *H. couchii*, tot nu toe zonder resultaat. Het exemplaar van Ritzema Bos is niet bewaard gebleven (het betreft hier hoogstwaarschijnlijk een exemplaar van *P. muscorum*). Er is dan ook geen zekerheid omtrent het voorkomen in Nederland, en de soort wordt hier afgevoerd van de naamlijst.

11. In 1994 is door Bilton een nieuwe ondersoort van *O. asellus* beschreven, *O. asellus occidentalis*, afkomstig uit Engeland en de kust van Bretagne. De morfologie van de top van de eertse pleopode van het mannetje en de haren op de binnenkant van de eerste pereiopode van het mannetje van *O. asellus occidentalis* wijken af van de ondersoort die in Zuid-Engeland en in West-Europa wordt aangetroffen, *O. asellus asellus*. Ook de vorm van het telson, relatief langer en smaller in *O. asellus asellus*, en de vorm van het lichaam, *O. asellus occidentalis* oogt wat slanker, verschilt tussen de ondersoorten. Materiaal van *O. asellus* afkomstig uit Nederland is toentertijd niet door Bilton in de vergelijking tussen de ondersoorten meegenomen. Een brede steekproef laat echter zien dat op dit moment in Nederland, en hoogst waarschijnlijk ook in België, alleen de ondersoort *O. asellus asellus* voorkomt.

12. *C. balssi* is een soort van warme kassen. Hij komt daar algemeen en in grote aantallen voor.

13. *T. tomentosa* is een algemene soort van warme kassen. In België is eenmaal een individu vrijlevend waargenomen (J. Travenier, persoonlijke mededeling), hetgeen er op zou kunnen wijzen dat de soort niet obligaat aan tropische omstandigheden is gebonden. Tijdens het veelvuldig inventariseren van kassen in Nederland is *T. tomentosa* echter nooit in de gematigde of koude kassen aangetroffen, ondanks de vele migratiemogelijkheden die het verplaatsen van plantmateriaal tussen kassen met zich meebrengt. Wellicht berust de waarneming uit België op een toevallige vangst onder naar buiten gebracht materiaal dat afkomstig was uit een warme kas.

14. *A. nasatum* is een onregelmatige gast in warme, en een enkele keer gematigde kassen.

15. *A. officinalis* is een nieuwe soort voor Nederland die twee maal in een tropische kas is gevangen. De eerste waarneming is afkomstig uit Burgers Bush, 18-ii-1995, waar *A. officinalis* werd verzameld door D. Tempelman. Een tweede waarneming volgde kort daarop uit Diergaarde Blijdorp, 01-x-1995, waar een exemplaar werd verzameld door M. Soesbergen en D. Tempelman. Een beschrijving is in voorbereiding.

16. De paarse oprolpissebed *E. purpurascens* is een recente aanvulling op de Nederlandse fauna (zie Tempelman & Berg elders in dit nummer).

17. *R. costulatus* is een onregelmatige verschijning in warme kassen. Ondanks de lage dichtheid wordt *R. costulatus* met een soms lange tijdsinterval in dezelfde kas waargenomen. Kennelijk weet de soort zich toch in stand te houden.

18. Dit is de enige soort op de naamlijst van Holthuis (1956) die waarschijnlijk nog steeds in Nederland voorkomt, maar waarvan na 1990 geen individuen zijn waargenomen. De soort is zeldzaam en beperkt tot specifieke biotopen: natte bossen in het zuiden van het land (Limburg). Het biotoop waar *P. conspersum* voorkomt is door de leden van de werkgroep (nog) nauwelijks bezocht. Tot dan lijkt het voorbarig om deze soort af te voeren van de huidige naamlijst.

19. *N. cristatus* komt voor in veel warme kassen waar de soort stand weet te houden.

Dankwoord

Prof. Dr. L. B. Holthuis wordt van harte bedankt voor het becommentariëren van het manuscript.

Literatuur

Berg, M.P., 1996. Preliminary atlas of the terrestrial Isopoda of the Netherlands. – Report D96007, Vrije Universiteit, Amsterdam.

Bilton, D.T., 1994. Intraspecific variation in the terrestrial isopod *Oniscus asellus* Linnaeus, 1758 (Crustacea: Isopoda: Oniscoidea). – Zoological Journal of the Linnean Society 110: 325-334.

Bowman, T.E. & L.G. Abele, 1982. Classification of the recent Crustacea. – In: L.G. Abele, (ed.), The biology of Crustacea 1: 1-27. Academic Press, London.

Fussey, G.C. & S.L. Sutton, 1981. The identification and distribution of the bisexual and parthenogenetic forms of *Trichoniscus pusillus* (Isopoda: Oniscoidea) in Ireland. – Irish Naturalists Journal 20: 196-199.

Fussey, G.G., 1984. The distribution of the two forms of the woodlouse *Trichoniscus pusillus* Brandt (Isopoda: Oniscoidea) in the British Isles: a reassessment of geographical parthenogenesis. – Biological Journal of the Linnean Society 22: 309-321.

Gruner, H.-E., 1966. Krebstiere oder Crustacea V. Isopoda. – Tierwelt Deutschlands 53: 1-230.

Harding, P.T. & S.L. Sutton, 1985. Woodlice in Britain and Ireland: Distribution and habitat. – Institute of Terrestrial Ecology NERC, Huntingdon.

Holdich, D.M., R.J. Lincoln & J.P. Ellis, 1984. The biology of terrestrial isopods: Terminology and classification. – Symposium of the zoological Society, London, 53: 1-6.

Holthuis, L.B., 1956. Isopoda & Tanaidacea (K.V.). – Fauna van Nederland 16: 1-280.

Hopkin, S., 1991. A key to the woodlice of Britain and Ireland. – Field Studies 7: 599-650.

Oliver, P.G. & C.J. Meechan, 1993. Woodlice. – Synopses of the British Fauna (New Series) 49: i-vi, 1-135.

Palmén, E., 1947. Zur Kenntnis der Trichonisciden (Isopoda terr.) Finnlands. – Annales Zoologicae Societatis Zoologicae Botanicae Fennicae 'Vanamo' 13: 1-22.

Tempelman, D. & M.P. Berg, 1997. *Eluma purpurascens*, nieuw voor de Nederlandse fauna (Crustacea: Isopoda: Oniscoidea). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 7: 35-38.

Vandel, A., 1960. Isopodes terrestres (première partie). – Faune de France 64: 1-416.

Vandel, A., 1962. Isopodes terrestres (deuxième partie). – Faune de France 66: 1-514.

M.P. Berg, Charlotte Brontëstraat 32, 1102 XE Amsterdam